

PLATON'DA İDEA-TİKEL İLİŞKİSİ: EPİSTEME VS DOKSA*

The Relationship of Idea and Particulars: Episteme vs Doxa

Abdullah DEMİR**

ÖZET

Bu çalışmada Platon'un bilgi konusundaki yaklaşımını episteme-doksa ayrımı üzerinden incelemeye çalıştık. Bu incelemenin öncelikle Platon söz konusu olduğunda akla ilk gelen kavramlardan olan İdeaların serimlenmesi ve onların tikellerle ilişkisi bağlamında ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. Özellikle Parmenides ve sonraki diyaloglarda ideaların tikellerle olan ilişkilerindeki zorlukları giderme üzerine bir yoğunlaşma söz konusudur. Bu çalışmada ideaları ve ideaların Platon felsefesindeki yerini ihmal etmeden; Platon epistemolojisi açısından episteme-doksa ayrımındaki doksa kavramının Platon için ne ifade ettiğini anlamaya çalıştık. Son dönem diyaloglarından olan Theaitetos'ta Platon'un dış dünya nesnelere hareketle, idealara başvurmada bilgi nedir? Soruşturmasını yaptığını ve "bilgi nedir"den ziyade bilginin ne olmadığını bize gösterdiğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Platon, Episteme, Doksa, Bilgi, Sanı, İdealar

ABSTRACT

In this study, epistemological approach of Plato is examined through his distinction between episteme and doxa. In this investigation, it is aimed to explain the theory of ideas, which is the concept that whenever a scholar studies on Plato, and their relations with the particulars. In our study, without ignoring the role and the place of the theory of ideas, we tried to understand the concept of doxa in his epistemology. In Theaitetos, which is his one of the later dialogues. Plato attempted to answer the question what the knowledge is without using the theory of ideas. By using these data, we could say that Plato shows us what the knowledge is not rather than what it is.

Keywords: Plato, Episteme, Doxa, Knowledge, Ideas

* Bu çalışma *Platon Epistemolojisi Açısından Doksa Kavramı* adlı Yüksek lisans çalışmamızdan yararlanılarak hazırlanmıştır. (bkz: Abdullah Demir, *Platon Epistemolojisi Açısından Doksa Kavramı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014; Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bil. Felsefe Tarihi Anabilim Dalı. (Bu makale yazarın "Platon Epistemolojisi Açısından Doksa Kavramı" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.) (abdullahhadid34@gmail.com)

Giriş

Bu çalışmada Platon'un diyalogları bağlamında *bilgi nedir* sorusunu episteme-doksa ayrımı üzerinden ve bu ayrımın bir sonucu olarak karşımıza çıkan aklın durumlarının ve akla konu olan nesnelerin bilgi açısından hiyerarşilerini ortaya koymaya çalışacağız. Fakat burada Platon söz konusu olduğunda öncelikle değinilmesi gereken *idealar sorunsalıdır*. Çünkü Platon, şeylerin külliliğini (tümel) zihinsel olarak kavramaya çalışmış, her türlü varlığın nihai temelini *bir ideada* tespit etmiştir. Buna dünyayı hiyerarşik bir yapı olarak düşünmeye sevk eden akli ve cismani olanın terkibi tasavvuru eklenmelidir. Bu süreç baştan sona *Mutlak akıl ya da iyi ideası* ile zorunlu bir bağ içerisinde anlaşılmalıdır. Gerek ilk formuyla gerekse sonraki biçimleriyle bu *iyi ideasını* Platon Tanrı ile özdeşleştirir. Bu, Tanrıyı iyilik ideasıyla özdeşleştiren felsefi bir monoteizmden, dünyanın aklın eseri ve *idealar* dünyasının bir kopyası olduğu kanaatiyle kavrayan inançtan teşekkül eder.¹

Bu noktadan itibaren Platon'un Grek düşünce yapısında farklı bir hat olarak sadece ölümsüzlük teorisine değil, fakat kendi başına mantıksal olarak doğru olan ruhun ezeliyeti ve ebediliğine de bağlı kaldığı görülür.² Ayrıca bu bağlılığın zorunlu bir sonucu olarak *hatırlama* karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Platon için bilgi söz konusu olduğunda temel sacayakların *ideaların yanında ruhun ölümsüzlüğü ve hatırlama öğretisi* olduğu anlaşılmaktadır.

Platon'un ilk iki dönemde ortaya koyduğu bilgi kuramındaki en önemli sorun onun evrene bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bakış açısı düalist bir yapı göstermektedir. İlk iki dönem Platon felsefesinin bir yandan metafiziksel yönü, diğer yandan epistemolojik yönü, bu düalist yapıyı doğurmaktadır. Bu ikilik onun, bilgi kuramına yansiyarak bilgi (*episteme*) ve sanı (*doksa*)³ ayrımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bilgi ve sanı arasındaki ayrım, yalnız aklın iki durumu olarak değil, aynı zamanda bu iki durumu karşılayan aynı nesnelere olarak da ele alınmıştır.⁴

Platon'u bu ikiliğe götüren iki önemli neden zikredilebilir: bunlardan birincisi, Protagoras'ın göreceliği ile Herakleitos'un akış kuramının etkisi altında kalarak bu iki öğretiyi bu dünya için geçerli saymış olmasıdır. İkincisi ise, Pythagorasçılığın ve Sokrates'in etkisi altında kalarak matematiksel nesnelerin ve Sokratik tanımların değişmez olduğunu görmüş olmasıdır.

1 Gunnar-Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev: Emrullah Akbaş, Şule Mutlu, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1999, s.103.

2 Eduard, Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, çev: Ahmet Aydoğan, İstanbul, Say Yay., 2008, s.178-186.

3 Kani, kanaat, sanı, zann, yargı, yargılama, hüküm anlamlarına gelen doksa kelimesi epistemenin karşıtı yani hakiki bilginin karşıtı olarak kullanılır.(bkz: Francis, a.g.e., s.74; ayrıca bkz: Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kabalıcı Yay., s.178; H. G. Lidde-R. Scott, *Greek Lexion*, Revised Edit. by H. Stuart Jones, Oxford, 1973.

4 Bu sorun Platon'un daha çok Platonik diyebileceğimiz orta ve son dönem diyaloglarında baskın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Algılanan üçgen, Protagoras'ın göreceliği ve Herakleitos'un akışı içinde göreceli ve değişkendir. Dolayısıyla da algılanır nesnelere bilginin konusu olamazlar. Bilginin konusu ancak ideal, yetkin, değişmeyen ve gerçek olan üçgen bilgisi olmaktadır. Böylece Platon, nesnelere ve onların ait oldukları evreni birbirinden ayırmaktadır: *İdealar* soyut ya da kavramsal, fakat gerçek olan *idealar* evreni; sanılar, somut ya da algılanır olan yarı gerçek nesnelere evrenidir. Bunlardan ilki *bilgiyi (epistemeyi)* karşıladığı halde, ikincisi *sanı(doksa)*yı karşılamaktadır.⁵

Platon'un bilgi ve sanı arasında yaptığı ayırım onun düalist yaklaşımının zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu ayırım Platon felsefesinin temel dayanak noktası olma özelliğini de taşır. Bu noktada sadece *idealar* merkezli bir Platon okumasının, tikeller ile *idealar* arasında bir bağlantının ya da ilişkinin olabilmesi imkanını da baştan anlamsız kılma tehlikesini de beraberinde taşıdığını belirtmeliyiz.

Mutlak Gerçeklik Olarak İdealar

Platon felsefesinde kendi başına var olan, ezeli-ebedi, değişmez bir dünyayı oluşturan idealar, eski Yunancada *eidōs*⁶ ve *idea* kelimeleriyle ifade edilir.⁷

Platon, kendisinden önceki geleneğin felsefi terminolojisini gözardı etmeden ve fakat kendine has bir bağlamda aynı terimleri kullanır. Bu kullanımda bazı kavramların anlamları kendisinden önceki kullanımlarla paralellik gösterebilmektedir. Platon açık seçik bir biçimde tam anlamıyla değişimli olarak, *eidōs* ve *ideayı* kullanır. Böylelikle "güzelin kendisi"nden vb.den söz etmek yerine, o "güzel *eidōs*"undan ya da "güzel *ideası*"ndan söz edecektir.

Güzellik İdeası ya da *eidōs*u Platon için *güzelliğin* kendisine atıf yapmanın bir başka yoludur. Platon'a göre, tam anlamıyla gerçek ve bilginin nesnesi olan *Güzelliğin* kendisidir. Güzellikle ilgili olarak sahip olabildiğimiz düşüncelerimiz her ne olursa olsun, bizim kendisini kavrayabileceğimiz ve düşüncelerimizden

5 Nihayetinde Platon için bilginin konusu tümel ve ezeli-ebedi gerçeklikler olarak *idealar* olmak durumundadır. O, bunu şu şekilde belirtir:

Bilgi ve doğru inanç iki ayrı sınıf oluşturuyorsa, duyu tarafından algılanamayan, fakat yalnızca akıl tarafından kavranılabilen bu kendinden kaim ideaların kesinlikle var olduğunu söylerim; bununla birlikte, doğru inanç bilgiden hiçbir bakımdan farklılık göstermiyorsa, beden aracılığıyla algıladığımız her şey en gerçek varlıklar olarak görülmelidir. Fakat onların ayrı olduklarını öne sürmeliyiz, çünkü onlar ayrı kökenden olup, farklı bir doğaya sahiptirler.(bkz: Platon, *Timaios*, çev: Erol Güneş, Lütfi Ay, İstanbul, Cumhuriyet, 2001, 51d-e.)

6 Sözlük anlamı itibarıyla *eidōs*, görüntü, görünüş, şekil, form, biçim, biçimlendirici doğa, tip, tür anlamlarına gelmektedir.(bkz: Francis, E. Peter, *Antik Yunan Felsefi Terimleri Sözlüğü*, s.84. ayrıca bkz: Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma yay., 2010. ; H. G. Lidde – R. Scott, *Greek Lexicon*, Revised Edit. by H. Stuart Jones, Oxford, 1973. Belirtmek gerekir ki Platon'a gelinceye kadar *eidōs* Platon tarafından belli bir kurala bağlanmasından çok önceleri sağlam bir şekilde tahkim edilmiş ve tamamen sofistike hale getirilmiş bir terimdi. Terimin ilk anlamı ve aynı zamanda Homeros'ta(ö. M.Ö.750?) da yürürlükte olan anlamı "birinin gördüğü şey"dir. Normalde, bedenine veya cismin "görünüş"ü, "biçim"idir ve Sokrates-öncesi felsefe terimi bu anlamda kullanmıştır.(bkz: Empedokles, fr.98 ve 115, Plutarkhos, Adv. Col. 1110, (aktaran) Francis, *a.g.e.*, s.85.)

7 Eduard, Zeller, *Grek Felsefi Tarihi*, s.179.

oldukça bağımsız bir biçimde her ne ise o olan gerçek ve değişmeyen bir Güzellik vardır.⁸

Her ne kadar *Parmenides*'te Elealı Yabancı rolünde Platon'un bizzat kendisi tarafından *İdealann* ciddi bir eleştirisi yapılacak olsa da ilk diyaloglarında ahlaki soruşturmanın nihai durağı olarak sunulan *İdealardan* orta dönemde açık bir şekilde ruhun duyulardan geri durduğu zamanki derin ve bilinçli düşüncesinin nesnelere olarak söz edilir.⁹

*Devlet*¹⁰ diyalogu ile beraber Platon İdeaların varlık alanını duyulur dünyadan ayırmanın yolunu açar ve buradan devamla sonraki diyaloglarda özellikle *Timaios'ta*¹¹ belirtildiğine göre ayrı bir varlık alanı tahsis eder. Diyaloglardaki çeşitli noktalarda Platon'nun İdeaların birine ya da diğerine bir öncelik verdiği görünür. Bu şekilde *Parmenides*'te geçen *Bir* hakkındaki ünlü hipotezlerden söz etmezsek¹² hem *İyi*¹³ hem de *Güzel*¹⁴ öne çıkartılır. Fakat İdeaların birbirleriyle karşılıklı iç bağıntılılığı ya da Platon'un söylediği şekliyle "iştirak"ı veya "biraradılığı" (*koinoia*), "bağlaşma", "biraraya-bağlanma", "biraraya-toplanma", "eşleşme", "ortak-olma" problemi ve buradan hareketle de İdeaların astlık-üstlük hiyerarşisi problemi, *Sofist*'e kadar formel bir şekilde ele alınmaz. Yine yüklemleme temelinde, bazı İdeaların başka bazılarıyla harmanlanacağı ve bazılarının ise harmanlanmayacağı konusunda ve özellikle *diairesis*¹⁵ diye bilinen ayırıştırıcı metot aracılığıyla çeşitli gruplanışları seçip ayırmanın diyalektiğin¹⁶ görevi olduğu konusunda bir uzlaşma varılır.¹⁷

İdeaların aşkınlığı konusunda pek fazla sorun yoktur¹⁸. Fakat Platon'un *methexis* (payalma) kullanımını bir ölçüde içkinliği de akla getirir.¹⁹ O halde, İdeaları nereye yerleştirmek durumundayız? Burada analogi sahneye çıkar. Nasıl ki

8 Ahmet Cevizci, *a.e.*, s.63.

9 Cornford, F.M., *Platon'un Bilgi Kuramı*, çev: Ahmet Cevizci, Gündoğan Yay., Ankara, 1989, s.9.

10 Platon, *Devlet*, çev: S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz, Türkiye İşbankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, 504e-509c.

11 Platon, *Timaios* 52a-c.

12 Platon, *Parmenides*, çev: Saffet Babür, İmge Kitabevi, 2001, 137c-142.

13 Platon, *Devlet*, 504e-509c.

14 Platon, *Symposion*, çev: Eyüp Çoraklı, Kabalıcı Yay., 2007, 210a-212b.

15 Francis, *a.g.e.*, s.89.

16 R. Robinson, Platon'un diyalektiği, diyaloglarında hangi anlamlarda kullandığını (güçlü konuşma, tartışma sanatı, tartışmada izlenen yol) belirttikten sonra, orta dönemde, Platon'un diyalektiğin yalnız en soylu değil, aynı zamanda en yararlı yöntem olduğuna inandığını belirtmektedir. Robinson ayrıca bu yöntemin, dil (*Kratylos* 390), matematik (*Devlet* 510-511), Retorik ve Psikolojide (*Phaidros*, 269-73) ve tüm etnik ve politik bilimlerde kullanıldığını ileri sürmektedir. Böylece Robinson, birbiriyle ilgili ne varsa, bu yöntemle açıklığa kavuşur, demektedir. *A.g.e.*, s.69

17 Francis, *a.g.e.*, s.88.

18 Platon, *Timaios* 51b-52d.

19 Platon, *Phaidon* 103b-104a, *Timaios* 50c ve *Parmenides*'teki (130a-132b) eleştirinin büyük bir kısmının hedefi de budur.

*aistheta*²⁰ (duyulurlar) bir tür organik birlik –ki kozmostur– içerisinde bulunursa, aynı şekilde İdealar da “göklerin ötesinde”²¹ yer alan belli bir “düşünümler yer”de mevcuttur.

İlk bakışta şeylerin her bir sınıfı için Platonik *idea* var görünür. Bu yüzden *etik İdealar* vardır²², doğal şeylerin İdeaları vardır²³ hatta anılmaya değmeyecek ıvır zıvır şeylerin bile İdeaları vardır.²⁴ Yapay şeylerin²⁵, bağıntıların²⁶ ve negatiflerin²⁷ bile *İdeası* bulunduğunu fark etmek, belki daha da şaşırtıcıdır.²⁸ O halde, *İdealar* sadece fikirler ya da kavramlar mıdır? Bu soru diyaloglarda fiilen sorulur, fakat sadece inkar edilmek üzere.²⁹

İdealar'ın Gözden Geçirilmesi ve Tikellerle İlişkisi

Platon, idealar dünyasının kapsamıyla ilgili asıl soruyu –*Parmenides* diyalogu bağlamında– hiçbir zaman yanıtlamaz.³⁰ Çünkü idealar kuramının ikili kökeni bu sorunun cevabını güçleştirir. Nitekim Aristoteles'in Platonculuğu açıklarken bizlere söylediği gibi³¹ bir kök Sokrates'in *tümelleri* tanımlamaya yönelik araştırmasıydı. Herhangi bir doğa dizgesiyle ilgilenmeyen Sokrates, kendisini *Adil* gibi ahlakî terimleri tanımlama girişimiyle sınırladı.

Platon, Herakleitosçu akış öğretisini duysal şeylere uygulanan bir kuram olarak kabul ederek, Sokratesçi bir tanımın konusunun duysal şey olamayacağını gördü. Çünkü duysal şeyler sürekli bir değişme içinde olduklarından, bilinemezdirler; bu nedenle Sokratesçi tanımın konusunun, *idea* adını verdiği ayrı bir varlık olması gerektiğini ve ideayla aynı adı taşıyan duysal şeyler öbeğinin bu ideadan pay aldığını söyledi. Bunun gerisinde yatan varsayım her cins ismin, ondan söz edildiğini işittiğimiz zaman düşündüğümüz, değişmez bir anlama sahip olmasının zorunlu olduğudur: Konuşan ve dinleyen, bu sayede, anlıklarında aynı nesneyi düşünürler. Ancak bu biçimde, birbirlerini anlayabilirler ve konuşma olanaklı olur. Bu serimde tüm cins isimler, her şeye karşın, anlamları için bir forma

20 Duyulurlar (*aistheta*) Platonik formlarla (*idealar*) sık sık karıştırılırlar ve böyle olmakla hakiki bilgiden ziyade yalnızca kaniya götürebilirler. (bkz: Francis, *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, s.20.)

21 Platon, *Phaidros*, çev: Hamdi Akverdi, M.E.B., Ankara, 1997, 247c.

22 Platon, *Phaidon* 101b-c.

23 Platon, *Timaios* 51b, *Sofist* 266b.

24 Platon, *Parmenides* 130c.

25 Platon, *Devlet* 596a-597c, *Sofist*, çev: Ö. Naci Soykan, Remzi Kitabevi, 2011, 265b.

26 Platon, *Phaidon* 74a-77a, *Devlet* 479b, *Parmenides* 133c.

27 Platon, *Devlet* 476a, *Theaitetos*, çev: Macit Gökberk, Remzi Kitabevi, 186a, *Sofist* 257e.

28 Francis, *a.g.e.*, s.88.

29 Platon, *Parmenides* 132b-c, 134b.

30 Eğer VII. Mektup (342a) gerçek bir Platoncu metin olarak kabul edilirse, Platon yaşamının sonunda, matematiksel nesnelere, ahlaksal terimlerin, doğal ve yapay nesnelere, her canlı yaratık türünün, her ahlaksal niteliğin ve tüm etki ve edilginlerin formlarının varlığını teslim etmiş durumdaydı.

31 Aristoteles, *Metafizik A*, 6.

sahip olmak bakımından aynı hakka sahiptirler; ve dolayısıyla şu ifadeye erişiriz: “Aynı ismi verdiğimiz tüm şeyler öbeği için tek bir form (ya da karakter, eidos) kabul etmeye alışmış durumdayız.”³² Bu sıcaktır, bu kirlidir, bu insanîdir, bu adildir, vb., diyebiliriz. Eğer bu türden tüm ifadeler aynı konumdaysalar, varolan bir cins isim için, ortak bir karakter ya da form/idea kabul etmeliyiz. İdealar dünyası, herhangi bir dilin sözcük dağarcığından sayıca daha fazla olmalıdır.³³

Ancak *idealar* Platonculuğun diğer kökünden –her şeyin gerçek varlığı olarak, Phytagorasçı sayılar kuramı– yola çıkarsak nasıl görünür? Aristoteles’e göre Platon şeylerle *idealar* arasındaki ilişkiyi tam tamına, Phytagorasçılar şeylerle Sayılar arasındaki ilişkiyi nasıl anladıysalar, öyle anladı: Şeylerin Formlardan *pay aldıklarını* söylediği zaman, yalnızca, Phytagorasçıların şeylerin sayıları *temsil ettikleri* (ya da somutlaştırdıkları) biçimindeki ifadelerinde sözselsel bir değişiklik yapıyordu. Form şimdi, bir cins ismin anlamından daha fazla bir şey –metafiziksel konumunu, Sokrates’in büyük bir olasılıkla, hiçbir zaman araştırmamış olduğu bir varlık– haline gelmiştir. Sokrates’in hiçbir zaman “bir doğa dizgesi”³⁴ olmadı; ancak Platon İdealara, görünüşlerin şu ya da bu biçimde ya da belli bir ölçüde temsil ettikleri gerçeklikle olarak, Phytagorasçı Sayıların yerine getirdiği, bir anlaşılır, gerçek varlık dünyasında, *ayrı* bir varoluş verir. Görünür ve dokunulur cisimlerden kesinlikle ayrı olan ve bir ebedi doğruluk (hakikat) alanı oluşturan matematiksel Formlarla ilgili olarak hiçbir güçlük yoktur. Yine ahlaki idealar, insanî eylem ve karakterde hiçbir zaman somutlaşmayan ya da gerçekleşmeyen ülküler (idealler) olarak kalırlar. Söz konusu her iki sınıfın da formları, ruhun bedensel duylara hiç başvurulmaksızın bilebileceği ebedi şeyler olarak dile getirilebilirler.

Aslında *Parmenides diyalogunda* Platon Parmenides üzerinden Sokrates’in üzerine kararlı bir şekilde gider. Sıcaklık ya da soğukluk ya da kırmızılık, bedenden ayrılmış bir ruh tarafından tüm duyuşal deneyden bağımsız olarak bilinebilecek nesne türleri midir? Kırmızılık ya da sıcaklık, fiziksel dünyadaki kırmızı ya da sıcak şeylerin oluşunu açıklayan ebedi ve gerçek bir form mudur? Cisimler, onları hiç kimse görmediği zaman Kırmızılıktan ya da hiç kimse sıcaklıklarını duymadığı zaman, Sıcaklıktan pay alır mı? Bunlar Platon’u, diyalogda Sokrates’in itiraf ettiği kararsızlık ve kesinsizlik içine sokmuş olan sorular olabilir. Her cins isim için bir İdea kabul etmenin en önemli ve en dikkate değer sonucu bu durumda, İdealar dünyasına bir sınır koymanın olanaksız hale gelmesiydi. Sınırsız bilinemez ve eğer İdealar bilinemez iseler, onların varlık nedeni ortadan kalkar. Ancak Platon bu soruyu yanıtsız bırakır.

32 Platon, *Devlet* 596a.

33 Cornford, *a.g.e.*, s.16-17.

34 Cornford, *a.g.e.*, s.18.

Parmenides şu halde, Platon'un ikinci eleştirisi doğrultusuna döner: Ayrı İdealarla onlardan *pay alan* şeyler arasındaki ilişki nedir?³⁵

Eğer pay alma ya da paylaşmanın doğal anlamını zorlarsak, İdeanın şeylerin her birinde bir bütün olarak mı bulunduğunu, yoksa her şeyin İdeadan bir parça mı aldığını kabul edeceğiz?³⁶ Bu ikilem gerçekte *pay alma* sözcüğünün kimi yanıltıcı çağrışımlarına bir itiraz olarak alınabilir. Birçok şey, hepsinin onunla aynı ilişkiye sahip olması anlamında, bir İdeadan *pay alabilir*. Ancak ilişkinin ne olabileceği sorusu yine de yanıtız kalmaya devam eder.

İdeanın yalnızca, zihinlerimizde bir düşünce olabileceği önerisi, kesin olarak, yadsınmıştır. İdea zihinsel bir varlık değildir; o, sayısı her ne olursa olsun, insani zihnin düşünemeyeceği, ya da düşünmeyebileceği, bir düşünce nesnesi olmalıdır.³⁷

Son olarak, İdeanın ayrı bir varoluşu olmakla birlikte, burada, bu dünyada olanın, İdea değil de, İdeanın bir kopyası ya da görüntüsü olduğu ileri sürülmüştür. Özgün bir şeyin birden fazla kopyası olabilir. İlişki öyleyse, bu durumda *benzerlik* olacaktır. Ancak sonsuz bir geriye gidişe yol açacaktır. Özgün şeyle kopya eğer birbirlerine benzer iseler, bunların ortak bir karakterleri vardır; ancak bu durumda, özgün şeyle kopyanın pay almaları için, bir başka İdea ortaya koyma nedenlerimiz, tüm kopyaların pay almaları için özgün bir İdea ortaya koymaya götüren nedenlerden hiç de daha az değildir. Buradan *pay alma* ilişkisinin *benzerliğe* indirgenemeyeceği, dolayısıyla *pay alma* ilişkisi için bir açıklama aramamız gerektiği sonucu çıkar. Şu halde, bu nokta üzerinde şöyle bir akıl yürütme olabilir: kopyanın en azından bir dereceye dek, özgün örneğe benzediği doğru olabilir; ancak anlatılmak istenen her şey, bundan ibaret değildir. Her iki kopya arasında bir benzerlik bulunur.³⁸

Tüm bu eleştirilerin sonucu, İdealarla şeyler arasındaki ilişkiye ilişkin olarak, şimdiye dek, hiçbir anlaşılır açıklama getirilememiş olduğudur; mecazlar ciddi bir incelemeye tabi tutulmayacaklardır. Parmenides insanî bilginin erişebileceği sınırların ötesine çekilmiş ideal bir dünya resmiyle sona erer. Bir Tanrı İdeaları bilebilir, ancak biz insanlar, dünyamızdaki şeylerin dışında kalan bir şeyi bilebilir miyiz? Öte yandan Parmenides'in kendisi İdeaların düşünce için bir zorunluluk olduğunu teslim eder; İdealar olmaksızın felsefi söylem ya da herhangi bir türden konuşma olanaksız olur. Bu sonuç, yalnızca varolan güçlüklerin üstesinden gelinmeyeceği anlamına gelir.

Şu halde, Platon'un *Parmenides*'i yazmaktaki amacı, kendisinin var olan güçlüklerin en az, kendisini eleştiren biri kadar, bilincinde olduğunu göstermek

35 Platon, *Parmenides*, 130b, s.36.

36 Platon, *Parmenides*, 131a, s.38.

37 Platon, *Parmenides*, 133c-d, s.40-41.

38 Cornford, *a.g.e.*, s.20.

ve onları öğrencilerinin ve dostlarının üzerinde düşünceleri için gözler önüne sermek olabilir.³⁹ Bunun yanında buradaki güçlükten kastımız idealar ile tikeller arasındaki ilişkinin mahiyeti ile ilgili bir güçlüktür.

Platon Epistemolojisinde Aklın ve Nesnelerin Hiyerarşisi

Belirtmek gerekir ki Platon için nihayetinde bilgi ya da gerçeklik hatta hakikat kesinlikle oluş dünyasında olamaz. Platon, değişen ve sürekli akış halinde olan bir tikeller dünyasını algılayan duyumlarımızın sağladığı verilerin güvenilirliği üzerine bir bilgi tanımı yapmamızın imkansızlığını sürekli olarak vurgular.⁴⁰ Bunun yanında Platon yine de tikellerden hareketle bir bilgi tanımı yapıлып yapılmayacağı soruşturmasını detaylı olarak yapmayı ihmal etmez. Ve fakat her zaman olduğu gibi sonuçta yine de bize bilginin ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerine bir tablo bırakarak soruşturmasını bitirir.

Platon *Devlet*'te metafizik görüşünün ana unsurlarını varlık dereceleri anlayışını açıklamak üzere kullandığı kesik çizgi analogisinde şu ifadeler yer verir:

Eşit olmayan iki parçaya bölünmüş bir çizgi alalım, bunlardan biri görülür dünyayı, öteki düşünülür dünyayı temsil etsin ve parçaların her birini birbirlerine göre aydınlık ve karanlık derecelerini sembolize edecek şekilde aynı oranda tekrar bölelim. O zaman görünebilir dünyadaki iki kesimden biri yansılar yerine geçecektir. Yansılardan anladığım, ilkin gölgeler, sonra sudaki ve parlak, cilalı yüzeylerdeki yansımalar ve bu türden her şeydir, anlıyor musun?

- Evet anlıyorum.

- Şimdi ikinci bir kesim kopyalarını ilk kesimin oluşturduğu gerçek şeylerin, etrafımızdaki canlı şeylerin ve doğanın ya da insan ellerinin ürünü olan her şeyin yerini tutsun.

- Öyle olsun.

- Şuna da bir diyeceğin var mı? Görülür dünya sahte ve gerçek diye ikiye ayrılır. Bir şeysin yansıması, kopyası, ondan ne kadar ayrıysa, zanla (doks) bilgi de birbirinden o kadar ayırılır, değil mi?

- Kesinlikle

-Şimdi düşünülür dünyanın çizgisini nasıl böleceğimizi irdeleyelim.

- Nasıl?

- Şöyle: Burada da iki kesim vardır. İlkinde ruh görülür dünyada bizzat yansılar

39 Cornford, *a.g.e.*, s.20.

40 Bkz: Platon, *Theaitetos* 185vd.; W.F.R. Hardie, *A Study in Plato*, Oxford At The Clarendon Press, 1936, s.29.; Zeev Perelmuter, *Doxa versus Episteme: A Study in Aristotle's Epistemology and Scientific Thought*, University of Toronto, 2002, s.30.

olan gerçek şeyleri yansılar olarak kullanır; ve araştırmasını kabullerden hareket ederek ve yukarıdaki bir ilkeye doğru değil, aşağıdaki bir sonuca doğru yürüyerek takip etmeye zorlanır. İkinci kesimde ruh öteki yönde hareket eder, bir kabulden hareketle hipotetik olmayan yukarıdaki ilkeye doğru yürür; ve öteki kesimde kullanılan yansılar hiç kullanmaz, fakat yalnızca İdeaları kullanır ve araştırmasını tek başına onlar sayesinde yürütür.⁴¹

Metinde görüldüğü gibi, bir doğru alınır ve ikiye bölünür. Bölünme sonunda elde edilen kesitlerden altta olanı, içinde yaşadığımız ve duyu organlarıyla algıladığımız bireysel nesnelere oluşan duyusal dünyayı göstermektedir. Üstte olan kesit ise, akılla anlaşılabilir tümel ya da özlerden, tür ve cinslerden meydana gelen, akılla anlaşılabilir idealar dünyasını temsil eder. Varlık bakımından, her şeyin ilk örneklerinden, arketiplerinden/prototiplerinden oluşan idealar dünyası, alttaki kesitin gösterdiği duyusal dünyadaki nesnelere, ilk örneklerinden, arketiplerinden pay alarak varlığa gelirler.

Aynı çizgide, bölünme sonucu elde edilen kesitler, çizginin başlangıçtaki bölünmesi sırasında gözetilen orana göre, yeniden ikiye bölünür. Bu durumda dört ayrı kesit elde edilir. Bu sonuncu bölme, Platon'un matematikle sofistlik, resim ve tragedya gibi sanatların ontolojik temelini gösterme amacına hizmet etmektedir. Buna göre, matematiğin nesnelere, üstteki büyük kesitin ikinci parçasında yer alır. Matematiğin nesnelere de akılla anlaşılabilir nesnelere, fakat idealardan, her ideanın bir olduğu yerde, çok olmalarıyla ayrılırlar. Buna karşın, sofistlik ve resim, tragedya gibi sanatlar en alttaki dördüncü kesitle gösterilir, çünkü Sofist ve ressamın ürünleri gerçekliğin en az iki derece uzağında olan, gölgenin gölgesi durumundaki şeylerdir.

Bölünmüş çizgide, varlık bakımından yukarıdan aşağıya doğru bir iniş söz konusuysa, yani üst kesitler bir alttaki kesitin varlık nedeniysen, bilgi bakımından yukarıya doğru bir çıkış söz konusudur, çünkü gerçek bilgi, değişmeyen, akılla anlaşılabilir varlıkların ve gerçek nedenlerin bilgisidir.⁴²

Devlet'in *kesik çizgi, güneş benzetmesi ve mağara istiaresi* bağlamında Platon epistemolojisinde aklın durumları ile beraber bu durumları karşılayan nesnelere dört aşamada gösterebiliriz.

Platon dört ayrı bilgi türünden söz eder. Bu dört bilgi türünden iki tanesi duyusal dünya; yani değişen, varlığa gelen, yok olup giden bireysel duyusal varlıkların dünyası, buna karşın kalan iki tanesi değişmez, genel ve ezeli-ebedi varlıkların dünyası ile ilgilidir.

Platon, tahmini (*eikasia*) bu bilgi türlerinin en önemsizi olarak görmektedir.

41 Platon, *Devlet*, 509-511e.

42 Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.316-17

Bu bilgi türünde söz konusu olan şey, gölgesi vuran bir varlığın gölgesinden aslını tahmin etmektir.⁴³

İkinci bilgi türü, duyuşsal nesnelere, Platon'un inanç (*pistis*) adını verdiği, bilgisidir. Buradaki bilginin kaynağı duyuşsal algıdır ve o, tahmine göre daha güvenilir bir biliş tarzı olabilmekle birlikte, yine de gerçek bir bilgi olmayıp yalnızca olasılı bir bilgidir. Onun gerçek bir bilgi olabilmemesini engelleyen iki temel neden, Platon'a göre, her şeyden önce duyuşların, duyuşsal nesnelere dayanarak, hiçbir şekilde güvenilemeyecek bir bilgi kaynağı olmaları ve ikinci olarak da böyle bir bilginin nesnelere olan duyuşsal nesnelere değıştikleri için bilinmeyeceği gerçeğidir. Zira Platon'a göre bilgi her zaman tikel değil de, genel olanın ve değışenin değil de, değışmez olanın bilgisidir. Bundan dolayı biz burada gerçekliklerin değil de, yalnızca görünüşlerin bilgisine sahip oluruz. Bu iki aşığı bilgi türü birlikte duyuşsal bilgi olarak sanı ya da kanaat (*doxa*) diye sınıflanır.⁴⁴

İlk iki bilgi türü Platon tarafından tamamen görüngülerin daha doğrusu doksananın konusu olan bilgi türüdür ki burada Platon'un kastettiği anlamda bilgiden söz edemeyiz. Burada Platon'un gerçeklik olarak kabul ettiği bilgi alanına değinmek istiyoruz ki zaten Platon özellikle kesik çizgi örneğinde bizzat belirtmişti.

Platon düşüncenin alanı söz konusu olunca da tıpkı duyuş dünyasında olduğu gibi aynı şekilde iki bilgi türünden bahseder. Bunlardan birincisi duyuşsal varlıkları değil de, sayılar, doğrular, düzlemler, üçgenler gibi matematiksel nesnelere konu olan matematiksel bilgidir. Ayrıca Platon ve düşünsel alan söz konusu olduğunda ikinci bir bilgi türünden de bahseder ki bu duyuşsal dünyayla artık hiçbir ilişkisi kalmayan *nous*'tur ve bu bilgi, idealarla doğrudan tanışıklığa dayanan rasyonel bir kavrayış ve genel kavramların akla dayanan saf bilgisidir.⁴⁵ Burada diyalektik metot söz konusudur. Platon'un bu diyalektik yöntemi bir tür toplama ve bölme işleminden oluşmaktadır. Buna göre, öteye beriye saçılmış tikeller bir idea içinde toplanarak kavranır ve daha sonra İdea türlerine bölünür. Demek ki, genel kavramlara ilişkin bilgiye götüren diyalektik yöntemden söz konusu olan, her şeyden önce bir genelleme sonra da sınıflamadır. Platon'a göre, ancak bu şekilde, yani yukarıdan aşağıya doğru bir genel kavramdan diğerine geçmek suretiyle, kavramlarımızı genelleştirerek ve özelleştirerek, birleştirerek ve bölerek, sentezden geçirerek ve analiz ederek açık seçik ve tutarlı düşünceye ulaşabiliriz.⁴⁶

Devlet'in kesik çizgi, güneş benzetmesi ve mağara istiaresi, görülür evrenle, idealar evrenini birbirinden ayırmak ancak idealar evreninin bilgisinin olabileceği,

43 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.225.

44 Platon, *Devlet*, 509-511e.

45 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.225; ayrıca bkz: Platon, *Devlet*, 509-511e.

46 Cevizci, *a.g.e.*, s.254-255.

görülür evrenin bilgisinin olamayacağını belirtmek; diyalektik akıl yürütmenin nasıl mümkün olduğunu bize göstermek içindir. Başka bir deyişle, bilgiyi duyularla elde edemeyiz. Çünkü bilginin (episteme) yalnız nesnelere değil, akılsal düzeyi de çok farklıdır. Duyulur evrende her şeyin yetkinini görememekteyiz. Hatta bir takım paradokslarla beraber görmekteyiz. Örneğin yine Devlet'teki pasaja göre, elimize baktığımızda üçüncü parmak, duyuların bize verdiği kadarı ile yandaki parmaklarla karşılaştırıldığında, hem uzun hem kısa olabilir. Bu durumdaki bilgimiz paradoksal olabiliyor.⁴⁷ Yine *Phaidon*'daki pasaja göre biz bilgiyi duyularla elde edemeyiz. Çünkü nesnelere bize oldukları gibi görünmüyorlar.⁴⁸ Verilen örneğe göre eşit görünen iki çubuk alırsak, bu algılayanların bazılarını eşit, bazılarını eşit görünmez. Eşit veya eşitlik ideasının bağımsız olarak bir varlığı vardır. Bu, algılayanlara göre değişmeyen, nesnel bir eşitliktir ve herkeste vardır, evrenseldir. Bu ideayı dış deneyimden almamaktayız. Salt (mutlak) eşitlik idealar evrenindedir. Diyalektikle ideaları kavrayabilen kişi, dış dünyadaki eşit gibi görünen şeylere baktığında onların eşit olmadıklarını görür.

Episteme-doksa ayrımı, hakiki varlık (on) alanının dışında bırakılmaları yüzünden hakiki bilgi konuları olamayacak duyu algısına özgü şeylerin ontolojik statüsüne dayanır. Nitekim bu ayrım zikredilen sebeplerle Platonik epistemolojinin bünyesine dahil edilir, her ne kadar bu pozisyon o ana kadar Sofistlerin izafi olduğu için *aisthesis*'e ısrarla saldırmaları yoluyla desteklenip ayakta tutulmuş olsa da⁴⁹ Devlet'te Platon Parmenides'in ayrımını bir dizi epistemolojik ve ontolojik bağdaşık olarak kurar: Hakiki bilgi hakiki gerçekliğe, yani İdealara dairdir, buna karşılık bilgisizlik bütünüyle gerçek-olmayana dairdir. Bu ikisi arasında bir ara evre vardır: yarı-varlık hakkında bir yarı-bilgi. Bu ara yeti (dynamis) doksa'dır ve onun konuları duyulur şeyler (*aistheta*) ve insanlığın ortak olarak yaygın bir şekilde inandığı kanaatlerdir.⁵⁰ Bunun sonuçları doksa'nın alanı, konuları duyulur şeyler olan inanış (pistis) ve Platon'un üretici etkinliğinin doğası hakkındaki görüşünün içerildiği bir biliş kategorisi olan "görünümler bilgisi" (*eikasia*) olmak üzere ikiye bölünerek daha da inceltilir.

Burada belki de yerinde bir soruyla Platon'u bu zorluğa iten nedenin ne olduğunu sorabiliriz. Anladığımız kadarıyla buradaki temel neden, Platon'un duyulur ya da algılanır evrenin değişir ve güvenilir olmadığına yönelik kanaatidir. Bu güvensizliği bir bakıma, daha önce belirttiğimiz gibi, Protagoras'ın göreceliğine ve Herakleitos'un akış kuramına dayanmaktadır. Platon, algılanır evren için bu iki kuramın geçerliliğini kabul etmektedir (yalnız algılama düzeyinde değil, aynı

47 Platon, *Devlet*, VII., 523c.

48 Platon, *Phaidon* 73b-c.

49 Bkz. Protagoras'ı zikreden *Theaitetos* 166d-167a.

50 Platon, *Devlet* 476e-480a.

zamanda sanı düzeyinde).⁵¹ Diğer yandan Platon, Pythagorasçılığı ve Sokrates'i takip ederek, bu değişen ve güvenilir evrenin ötesinde değişmez ve güvenilir evrenin (idealar evreninin) var olduğuna inanmıştır. Bu evren öte, üstün ve gerçekliğin ve hatta daha doğru bir ifadeyle gerçeklik evrenin bizzat kendisidir. Platon'un bu ikili dünya görüşü, onun bilgi ve sanı arasında yaptığı büyük ayrımın bir uzantısı görünümündedir. Bu ayrımın kendisinin en temel karakteristiğinin Platon'un sofistlere olan tepkisinin bir sonucu olduğunun da altını çizmeliyiz.⁵²

Bilgi ile sanı arasındaki bu ayrım nedir? Bilgi sahibi olan bir kişi, var-olan bir şeyin bilgisine sahiptir. Çünkü "hiçlik"ın bilgisinden söz edemeyiz. İdealar vardır ve gerçekler ve hatta Platon söz konusu olduğunda kelimenin tam anlamıyla tek gerçeklerdir. O halde yalnız onların bilgisi söz konusudur. Dolayısıyla bilgide hata yoktur. Bu mantıksal olarak olanaksızdır. Çünkü nesnelere vardır ve gerçektir. Yeter ki akıl o düzeyde bulunsun, onları kavrayabilsin. Fakat sanıda hata vardır. Var-olmayan bir şeyin sanısı olamaz; ama var-olan bir şeyin de sanısı olamaz. Platon için var-olan şeyin sanısı varsa, bu sanı değil fakat bilgidir. Dolayısıyla sanı yani doksa hem var, hem var-olmayan ya da yarı var olan algılanır tikellerdir. Platon *Devlet*, *Phaidon* ve daha başka diyaloglarda bu tikellere, var-olanlarla ya da gerçek olanlarla (idealar), var-olmayanlar ya da gerçek olmayanlar arasında bir yer vermekte, tikellere yarı gerçektir demektedir. Mağara, çizgi ve güneş benzetmelerini bunun için geliştirmişti. İşte bu yarı gerçek varlıkları olan şeylerin, yani algılanır tikellerin, bilgi'si değil, sanısı vardır. Platon Protagoras'ın göreceliğine ve Herakleitos'un akış kuramına dayanarak tikelleri yalnız göreceli ve değişken değil, aynı zamanda çelişkili kabul etmektedir.⁵³

Platon, bilgi ile sanıya aklın iki ayrı durumu olarak baktığı gibi, bu iki durumu karşılayan nesnelere de iki ayrı durumda (hiyerarşik olarak) bakmaktadır. Bilde Platon için az bilme ya da çok bilme söz konusu değildir. Platon bilgide kesinlik olduğunu bir şey ya da durumun ya bilineceğini ya da bilenemeyeceğini belirtir. Ve bu durum için de yeterli ve zorunlu koşulların olması aksi durumda ise bilgi durumunun söz konusu olamayacağını belirtir. Nitekim Platon'un düalizminin doğasında da sanı düzeyinde *epistemed* söz edilemez; aynı şekilde idealar düzeyinde de sanıdan söz edilemez.

Sonuç

Bu çalışmada Platon felsefesinde *episteme-doksa* ayrımı bizim için belirleyici oldu. Platon için mutlak gerçeklik ve bilgi söz konusu olduğunda *gerçek* olan yalnızca idealardır. Fakat özellikle son dönem diyaloglarından olan *Theaitetos*'ta

51 Bkz: Platon, *Devlet IV, V ve VII. Kitaplar ile Kratylos ve Protagoras* diyalogları. Ayrıca tamamen dış dünya bilgisinden hareketle bilgi sorunu ele alan *Theaitetos* diyalogu.

52 Bkz: Donald, Rutherford, *The Cambridge Companion To Early Modern Philosophy*, Cambridge University Press, 2007. A.E., Taylor, *Plato The Man and His Work*, Butler & Tanner Ltd., Frome and London, 1966. C.C.W. Taylor, *History of Philosophy From The Beginning to Plato*, Routledge Press, New York, 1997.

53 Bkz: Platon, *Devlet, V, VI, VII. Kitaplar; Menon, Theaitetos*, ilgili bölümler.

tikellerden hareketle “bilgi nedir?” sorusunun *idealara* başvurulmadan ele alındığını, söyleyebiliriz.

Bilgi durumu, yalnız “bilgi nedir?” sorusuna yanıt verebilmedeki zorluk değil, aynı zamanda bir şeyin bilgisine sahip olup olmadığımız hakkındaki fikir karmaşıklığıdır. Bu nedenle septikler Antik Yunan'dan beri bilme yerine, bilinir gibi görünmeyi ortaya koymuşlardır. Gerçekten bildiğimizi sandığımız bir şeyin, ne kadar bilgisine sahibizdir? Yoksa tüm bildiğimiz şey bölük pörçük bilgiler midir? Bildiğimizi sandığımız bir şeyi, nasıl bildiğimizi açıklayabilir miyiz?

Menon'da Sokrates doğru sanı ile bilgi arasında bir ayrımın var olduğunu ve bunu tahmin etmeyip bildiğini söylemektedir. Buna göre doğru sanı ile bilgi arasında açıkça görülen bir ayrım vardır. Eğer bir kimse bir şeyin bilgisine sahipse, doğru sanıya da sahiptir. Fakat bir kimse doğru sanıya sahip olduğu halde, o şeyin bilgisine sahip olmayabilir.⁵⁴

Bu son dönemde sorulan *bilgi nedir?* sorusu ilk ve orta dönemdeki *bilgi nedir?* şeklinde sorulan sorudan çok farklıdır. İlk dönemde amaç, bir kavram ya da ideada toplanan genel bir tanım bulmaktır. Ama son dönemde özellikle *Theaitetos*'ta sorulan “bilgi nedir?” sorusu, algı, sanı ve bilgi (dış dünya bilgisi) açısından sorulmaktadır. Bu sorulara her türden yanıtlar beklenmektedir. Kuşkusuz bu soruya yine tek bir yanıt bulunamamakta ve çeşitli varsayımlar ve tanımlar denenmektedir.

Bu varsayımlar ve tanımlar sonunda yadsınmış da olsalar, aslında bilginin bir yönünü oluşturmaktadırlar. “Bir şeyi bilmenin ölçütleri nelerdir?”, ya da “böyle ölçütler var mıdır?”, “bir şeyin ne kadarını bilebiliriz?” gibi sorular Platon'un bilgi kuramının temel soruları olabilme niteliği taşımaktadırlar.

Platon'un bilgi-sanı ayrımı onu belki de iki dünyalı bir metafizik görüşüne götürmüştür. Başka bir deyişle Platon'un epistemolojik görüşü, onu, iki dünyalı bir ontolojiye götürmüştür. Platon bilginin gerçek olanın bilgisi olduğunu ifade ettiğinde bizim gerçekten kastettiğimizden farklı bir anlamı kastettiğini söyleyebiliriz. Mesela biz masa ve sandalyeleri gerçek diye nitelersek burada Platon “gerçek”ten farklı bir şeyi anlamak ister. O, tikel bir duyusal olarak masanın yalnızca yarı yarıya gerçek olduğunu söylemek ister gibidir. Ve Platon aynı zamanda masaya ilişkin bilginin hiçbir zaman söz konusu olamayacağını, masa hakkında yalnızca sanıya sahip olabileceğimizi dile getirecektir. Yalnızca ideaların bilgisi vardır ve yalnızca *idealar* bütünüyle gerçeklerdir.

Her ne kadar Platon için yalnızca ideaların bilgisi söz konusu olsa da son dönem diyaloglarından *Theaitetos*'ta, tikellerden hareketle “bilgi nedir?”in soruşturmasını yapar ve nihayetinde ulaştığı bilginin ne olduğu değil ne olmadığıdır.

54 Platon, *Menon*, çev: Adnan Cemgil, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, 80a-86.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri I. Mutluluk-Ahlakı*, 2.bs., İstanbul, İ.Ü.E.F., 1970.
- Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan, 2.bs., İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996.
- Berchman, M. Robert-Neusner, Jacob, *Platonisms: Ancient Modern And Postmodern*, Brill, Leiden-Boston, 2007.
- Brun Jean, *Platon ve Akademia*, çev: İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi, 2007.
- Burnet, John, *Early Greek Philosophy*, 3rd. Edition, A&C Black, London, 1920.
- Cevizci, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 3.bs., Bursa, Asa Kitabevi, 2001.
- _____, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma yay., 2010.
- _____, *İdealar Kuramı, Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Gündoğan, Yay., 1999.
- Cherniss, H.F., "The Philosophical Economy of Theory of Ideas" *American Journal of Philology*, VL. L. VII, 1936.
- Colter, Robert Steven, *Plato's Theory of Knowledge in the Theaetetus and Republic*, Northwestern Universtiy, for the degree Doctor of Philosophy, Illinois, 2001.
- Cornford, F.M., *Plato and Parmenides*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.
- _____, *Platon'un Bilgi Kuramı*, çev: Ahmet Cevizci, Ankara, Gündoğan Yay., 1989.
- Cross and Wozzley A.D., *Plato's Republic, A Philosophical Commentary*, Macmillan, London, 1964.
- Çetinkaya, Bayram Ali, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, İstanbul, İnsan Yay., 2011.
- Deniz, M. Fatih, *Grek ve İslam Düşüncesinde Akıl Paradigmasının Oluşumu*, Muğla Üniv., Sosyal Bil. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Field, G.C., *The Philosophy of Plato*, Oxford University Press, London, 1961.
- Francis, E. Peter, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev: Hakkı Hünler, İstanbul, Paradigma yay., 2004.
- Gerson, P. Lloyd, *Ancient Epistemology*, New York, Camgridge University Press, 2009.
- Gunnar, -Nils Gilce, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev: Emrullah Akbaş, Şule Mutlu, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy, The Later Plato and the Acedemy Vol. III.*, Cambridge University Press, London, 1975.
- _____, *A History of Greek Philosophy, The Later Plato and the Acedemy Vol. IV.*, Cambridge University Press, London, 1975.
- Hardie, W.F.R., *A Study in Plato*, Oxford At The Clarendon Press, 1936.
- Havelock, Eric A., *Preface To Plato*, The Belknap Press of Harward Universtiy Press, Cambridge, Massachusetts and London, ts.
- Kerferd, G.B., *Plato's Account of The Relativism of Protagoras*, The Durham University Press, Journal, 1949.
- Kranz, Walter, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yay., İstanbul, 2006.

- Perelmuter, Zeev, *Doxa versus Episteme: A Study in Aristotle's Epistemology and Scientific Thought*, University of Toronto, 2002.
- Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev: Teoman Aktürel, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Gorgias*, çev: Melih Cevdet Anday, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Menon*, çev: Adnan Cemgil, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Kratylos*, çev: Teoman Aktürel, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Kriton*, çev: Tanju Gökçöl, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Kharmides*, çev: Tanju Gökçöl, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Meneksenos*, çev: İrfan Şahinbaş, İstanbul, Sosyal Yay., 2001.
- ___, *Philebos*, çev: Furkan Akderin, İstanbul, Say Yay., 2013.
- ___, *Lakhes*, çev: Tanju Gökçöl, İstanbul, 8.bs., Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Lysis*, çev: Tanju Gökçöl, İstanbul, 8.bs., Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Protagoras*, çev: Tanju Gökçöl, İstanbul, 8.bs., Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Devlet Adamı*, çev: Furkan Akderin, İstanbul, Say Yay., 2011.
- ___, *Kritias*, çev: Erol Güney-Lütfi Ay, İstanbul, Sosyal Yay., 2001.
- ___, *Minos*, çev: Hamdi Varoğlu, İstanbul, Sosyal Yay., 2001.
- ___, *Mektuplar*, çev: Furkan Akderin, İstanbul, Say Yay., 2011.
- ___, *Epinomis*, çev: Adnan Cemgil, İstanbul, Sosyal Yay., 2001.
- ___, *Alkibiades I-II*, çev: Furkan Akderin, İstanbul Say Yay., , 2010.
- Platon, *Devlet*, çev: S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz, İstanbul, İşbankası Kültür Yay., 2011.
- Plato, *Euthypron, Plato Complete Works*, edit. D.S. Hutchinson, Hackett Publishing, Cambridge, 1997.
- Platon, *Euthyphron (Dindarlık Üzerine)*, çev: Güvenç Şar, Kabalıcı Yay., 2011.
- ___, *İon Şiir Üzerine*, çev: Nihal Petek Boyacı, İstanbul, Kabalıcı Yay., 2011.
- ___, *Kriton*, çev: Filiz Öktem-Candan Türkkkan, 2. Basım, İstanbul, Kabalıcı Yay., 2011.
- ___, *Küçük Hippias*, çev: Furkan Akderin, İstanbul, Say Yay., 2011.
- ___, *Parmenides*, çev: Saffet Babür, İstanbul, İmge Kitabevi, 2001.
- ___, *Phaidros*, çev: Hamdi Akverdi, Ankara, M.E.B., 1997.
- ___, *Timaios*, çev: Erol Güney, Lütfi Ay, İstanbul, Cumhuriyet, 2001.
- ___, *Symposion*, çev: Eyüp Çoraklı, İstanbul, Kabalıcı Yay., 2007.
- ___, *Sofist*, çev: Ö. Naci Soykan, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- ___, *Theaitetos*, çev: Macit Gökberk, İstanbul, 11.bs., Remzi Kitabevi, 2011.
- Robinson, Richard: *Plato's Earlier Dialectic*, 2. Baskı, Oxford Clarendon Press, 1996.
- Ross, David, *Aristoteles*, çev: Ahmet Arslan, İstanbul, Kabalıcı Yay., 2011.
- Taylor, A.E., *Plato The Man and His Work*, Butler & Tanner Ltd., Frome and London, 1966.
- Taylor, C.C.W., *History of Philosophy From The Beginning to Plato*, Routledge Press, New York, 1997.

Tunalı, İsmail, *Grek Estetiği*, 3.bs., İ.Ü.E.F. Yay., 1976.

Turgut, İhsan, *Platon'un Son Dönem Felsefesinde Bilgi Sorunu (Theaitetos'un Yeni Bir Yorumu)*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1992.

___: "Platon'da Bilgi Türleri", *A.Ü.İ.F. Dergisi* Cilt, XXII, 1978, Ankara.

Zeller, Eduard, *Grek Felsefesi Tarihi*, çev: Ahmet Aydoğan, İstanbul, Say Yay., 2008.